

TARAS ŠEVČENKO

FRANCE BEZLAJ

Letos je dne 25. februarja minilo sto pet in dvajset let od Ševčenkovega rojstva. Ukrajinci so se spomnili jubileja z vrsto proslav, zveza sovjetskih pisateljev je izdala spominski zbornik, v katerega je prispevala vrsta najznanejših imen današnje Rusije. Četudi so slovanski klasiki pri nas že davno iz mode in samo redki ljubitelji iz starejše generacije ali mlad študent še odpre knjigo preprostih starih pesmi, ki bi jih komaj ločil od narodnih, vendar zasluži največji ukrajinski pesnik, da se oddolžimo spominu.

Gogolj je bil v bistvu vendarle renegat in njegov realizem poetičen in zlagan, vsaj z ozirom na Ukrajino. Žalostna doba propadanja, ki so jo začeli Poljaki, in sebična politika hetmanov ni uničila samo družbenega reda v tej največji vojni Krajini v zgodovini, ampak tudi silo naroda. Reforme Petra Velikega in Katarine Druge so bile za Rusijo vendarle zgodovinsko nujne in so zaključile proces počasnega razvoja, toda na Ukrajini so imele katastrofalne posledice. Tlačansko pravo je prišlo skoro čez noč, domačega plemstva ni bilo, niti domače inteligence in številni upori so izzvali samo še hujši pritisk. Koristolovci vseh narodov in poklicev, ki so se greti v milosti ruskih carjev in caric, so dobivali ogromna posestva v deželi, ki je izkrvavela že v borbi s poljskim fevdalizmom. V začetku devetnajstega stoletja ni ostalo ničesar več od stare Ukrajine, od časa do časa se je kakšen osamljen renegat povzpел višje, toda v jedru je ostal samo narod tlačanov. Vojsna Krajina v zmanjšanem obsegu in z manjšimi svoboščinami je bila prenešana na vzhod, na Kavkaz in v Sibirijo, kjer so se hladile uporne kozaške glave v bojih z upornimi plemeni, ki so se kot nekoč Ukrajina branila ruske civilizacije. Poljski mesijanizem v dobi romantike je našel odziv tudi pri Ukrajincih. Romantične teorije o zibelki slovanstva, o Kazarih, kjer sta se baje slovanska blagovestnika naučila slovanskega jezika, so se mešale s še romantičnejšim pojmovanjem naroda in zgodovine. Cirilo-Metodijevci so sanjarili o stari kozaški slavi, sovražili Poljake, ki so jo uničili, in tudi Ruse, ker je niso obnovili. Ruska vlada jih je preganjala, ker so se ji zdeli nevarni prav tako kot Poljaki, četudi so bile na Ukrajini popolnoma drugačne razmere. Zveze z narodom niso imeli, poukrajinsčenega plemstva je bilo še premalo. Mogli so biti liberalnejši, njihovim zgodovinskim iluzijam se je zdela največja ovira tlačansko pravo. Na Poljskem je bilo baš obratno, tam so poljski kmetje sami pobijali v gozdovih od Rusov poražene plemiške armade, ker jim je car nudil marsikatero ugodnost, da bi pristregel peroti šlahti.

Ševčenko sam je ostal vse življenje samo glasnik tega začetnega romantičnega gibanja. Šolal se ni nikoli redno, komaj da je znal brati in pisati. Brai je malo, prijelo se ga je samo to, kar je tako rekoč viselo v zraku. Ko so ga »odkrili« in pritegnili v rusko družbo, je bil že preveč zagrenjen, da bi mogli kakorkoli vplivati nanj. V bistvu je ostal do smrti samo preprost samouk, ki je zrastel iz dediščine narodne pesmi in slepcev Kobzarjev ter sta samo globina doživljanja in prefinjeni umetniški čut naredila iz njega pesnika velikega formata. Imel je premalo stikov z dotedanjo ukrajinsko literaturo, da bi gradil iz pisane tradicije. Ustvaril je narodni knjižni jezik in razgibal ukrajinsko vprašanje, kajti njegovo romantično, strastno, brezkompromisno sovraštvo je bilo ona največja etična gibalna sila, ki je kljub

katorgi in preganjanju prebujala vedno nove kadre borcev med ukrajinsko mladino. Še danes, po skoro sto letih niti poljska niti ruska cenzura ne dovolita natisniti vseh njegovih pesmi in nekaterih vsaj ne v celoti, ker se jima zde prenevarne.

Preprost tlačanski sin je že zelo zgodaj na svoji koži izkusil tlačansko pravo. Oče ga je poslal v šolo k vedno pijanemu kantorju, kjer se je med pretepanjem in hlapčevanjem naučil za silo azbuke in psaltirja. Nekoč mu je bilo tega dovolj. Pretepel je pijanega kantorja, mu ukradel največjo dragocenost, ki jo je kdaj videl, staro knjigo gravur in ušel. Sklenil je, da se bo šel učiti slikarstva. Prvemu slikarju je nosil barvo na cerkveno streho, drugi ga je pognal, toda gospodar je preprečil nadaljnje Ševčenkove pustolovščine. Postal je salonski Kozaček. Nobena stvar na svetu ne izgine brez sledu, iz kozaške telesne straže poljskih magnatov se je razvil salonski Kozaček, mlad dečko v slikoviti uniformi, ki je uvajal goste, sedel na kozlu poleg kočijaža in prižigal pipo lenim gospodarjem, potomcem francoskih ali nemških koristolovcev mešanih s tatarsko krvjo, ki so že davno izgubili lastnosti svojih prednikov v stoletnem životarjenju v idiličnih lesenih dvorcih sredi brezkončne stepe. Ševčenko je imel časa na pretek. Kradel je gravure in lesoreze po plemiških predsodbah, kjer je čakal na gospodarja, in jih poizkušal prerisavati. Kadar so ga zalotili, so ga bili. Ker je bil nepopravljiv grešnik, ga je končno poslal gospodar — ruski Nemec — v Petrograd v uk k črkoslikarju. Ob nedeljah je hodil v Letni vrt prerisavat kipe, dokler ga ni nekoč našel slikar Sošenko, ki mu je svetoval, kako naj dela. Gospodarju so bili njegovi akvareli všeč, uporabljal je Ševčenka za portretiranje svojih ljubavnic, dokler se ni Sošenku posrečilo, zainteresirati zanj pesnika Žukovskega in slavnega slikarja Brjulova. Brjulov je naredil portret Žukovskega, ki je bil prodan na javni dražbi in z izkupičkom 2500 rubljev so odkupili Ševčenka. Vpisal se je na umetniško akademijo, bil je ljubljeneč Brjulova, dokler ni končal in ga ni pritegnila literatura.

Leta 48. je bil poslan v pregnanstvo zaradi pesmi s prevratno tendenco in članstva pri tajni družbi sv. Cirila in Metoda. Kot navaden vojak je služil v utrdbi za Kaspiškim morjem, prepovedano mu je bilo pisati in slikati. Sam je pozneje pripovedoval, da niso slabo ravnali z njim, razen nekaj let, ko je bil njegov predstojnik prostak, ki so ga povišali v častnika in je v pregoreči službeni vnemi mučil politične izgnance. Zaradi svojega boja proti tlačanstvu je bil Ševčenko priljubljen v liberalnejši ruski visoki družbi. Kmalu po smrti Nikolaja Prvega se je posrečilo ženi grofa Tolstoja, da je dosegla zanj pomilostitev. Leta 58. se je smel vrniti v Petrograd, dali so mu na uporabo sobo v Akademiji in akademskega »soldata«, da mu je stregel. Toda Ševčenko je bil že ubit. Pil je neizmerno, kadar je bil trezen, se je pečal z jedkanjem gravur, obenem pa je bil originalen »eksotikum« liberalnih petrogradskih salonov. Na rojstni dan, 61. leta ga je pijanega zadela kap.

Njegovi ruski sodobniki kakor Turgenjev, Kostomarov ali Polonski poročajo o njem v svojih spominih sicer s pieteto, toda opisujejo ga kot čudaka in zelo nesimpatičnega človeka. Večinoma so ga spoznali šele po povratku iz pregnanstva. Rus šestdesetih let se ni mogel več vživeti v to zapozneno romantiko in ideologijo, ki je bila spričo njegovih razmer zakasnela in je načelno nihče ni več priznaval. Razen borbe proti podaništvu ni imel Ševčenko nič skupnega niti z ruskim liberalizmom niti s slavjanofili.

Sicer pa si je Ševčenko predstavljal ukrajinsko svobodo še zelo nejasno.

Ni mislil na odcepitev od Rusije, po povratku iz trdnjave je celo poizkušal napisati epos v rusko-ukrajinski mešanici, kar mu je seveda izpodletelo. Toda njegova zasanjanost v zgodovino, njegovi Hajdamaki in Kobzar so delovali še pozneje, ko je bila cirilo—metodijska miselnost že davno preživela, in delujejo še danes.

Vse Ševčenkove pesmi so v formi in v ritmu veren odraz narodne poezije, Nikoli ni v njih nič tujega. Svetovne literature itak ni poznal, proti ruski pa je imel predsodke. Puškina ni mogel trpeti zaradi Poltave, ki je po njegovem mnenju samo ruska prikrojitev zgodovine in ni niti slutil, kako sorodna sta si vsaj po vlogi, ki sta jo imela vsak v svojem narodu. Poljake je smrtno sovražil in tako mu je ostala samo ena šola, narodna pesem, ki so jo prepevali slepci Kobzarji, narodna pesem po obliki in po snovi, najsi bo že šaljivo igriva ukrajinska romanca ali zamišljena kozaška duma. Toda globoka osebna tragičnost vendar prepreči, da bi kadarkoli izzvenele v običajne narodne motive, kot jih je bilo toliko pri slovanskih narodih v dobi romantike. Še danes, po sto letih, je še vedno svež in prepričevalen, Ukrajincem pomeni najmanj toliko kot nam Prešeren, morda še več, ker je bilo v njem več upora proti razmeram in so njegove pesmi še danes borbene kot so bile takrat, ko jih je pisal, četudi je narodnostni boj Ukrajincev prešel že v popolnoma drugo fazo.

Pri nas je imel Ševčenko mnogo občudovalcev v dobi, ko je doraščala naša moderna. Janez Ev. Krek se je vrnil z Dunaja, kjer je imel v Terezijanišču nekaj ukrajinskih kolegov, kot njegov vnet občudovalec. Ševčenka so brali vsi, ki so zahajali h Kreku. Prevod Hajdamakija lani umrlega župnika Abrama, Krekovega učenca, je sicer slab in danes že zastarel. Mnogo pravilneje ga je razumel Župančič; Ševčenkov vpliv često zazveni v ritmu in preprostosti njegovih verzov, ko se je otresel dekadentstva.

Danes se pri nas malokdo zaveda, da imajo tudi slovanski narodi umetnike, ki zaslužijo, da bi jih poznali vsaj tako dobro kakor zapadne, ker so ustvarili mnogo, česar zapadna umetnost še danes ne pozna: ono objektivno, brezosebno resničnost, ki je posebno iz ruske literature ustvarila tako svojevrsten svet, ki nam je sicer tuj, toda človeško bližji kot zapadni individualizem. Tam v vzhodnih stepah je človek kot muha, mora na neki način pozabiti nase, in to, kar ostane, čutijo vsi. Ševčenko je sicer preprost, toda baš zato, ker je preprost, je temu skoro azijskemu svetu še bližji.

DROBIŽ IZ DOBE RESTAVRACIJSKE CENZURE

(Žemlja, Prešeren)

FRANCE KIDRIČ

V dobi avstrijske restavracijske cenzure so bile na Slovenskem vloge često tako čudno razdeljene, da jih moremo le umeti, če suponiramo zelo velik vpliv osebnih simpatij ali antipatij brez vodstva načelnih misli ter ako upoštevamo obenem poseben način borbe med obema cerkvenima strujama: janzenizmom in protijanzenizmom. Pogumen pisatelj, ki je vodil o tem račun ter poznal tudi hojo po ovinkih, si je utegnil nakloniti v trenjih z malenkostno in pogosto bornirano cenzuro izjemoma tudi užitek uspelega trika...